

ΖΑΚΥΝΘΙΟΣ ΑΠΟΘΗΝΕΙΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΑΒΑΣΙΑΝΟΥ.

ΕΤΟΣ Α΄.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1874

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Γ΄.

Π. ΧΙΩΤΟΥ

ΕΠΙ 15 ΗΜΕΡΑΣ ΤΑΞΕΙΔΙΟΝ
ΕΚ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΠΡΟΣ

ΑΘΗΝΑΣ.

(Αυγούστου 9 έως 24 του έτους 1874).

∞ ∞

Α΄.

Απόλλους.—Χλουροῦτοι.—Γλαρίντια.
Πάπας.—Εχινάδες.—Άγιος Σώ-
σιτης.—Μεσολόγγιον.

Ἐτελείωσεν ἡ τύπωσις τοῦ πρώτου
τόμου τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰονίου Κράτους.
Ἐκατὸν πενήκοντα ἀντίτυπα ἔπεμψα διὰ
τοῦ Αὐστριακοῦ εἰς Πειραιᾶ, ἐγὼ δὲ ἡ-
τοιμάσθην νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας ὥπως
παρχωδῶ πρὸς τὴν Κολοβερντίν 100 ἀν-

τίτυπα, ὑποχρεωτικὴν συνδρομὴν. Πρωτῶν
αὐτῆς παρασκευῆς τῶν 9 Αὐγούστου
1874, τὸ ἀτμόπλοιο τοῦ γύρου ἡ «Ἴρις»
ἐσφύριζεν ἐκ τοῦ λιμένος Ζακύνθου τὸ
τελευταῖον σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεως. Εὐ-
θὺς ἡ λέμβος μὲ ἐπεβίβασεν εἰς αὐτὸ
μετὰ τῆς συζύγου μου Θηρεσίας. Διε-
ρχόμενος τὸ κατὰσρωμα τῆς πρώτης, ἵνα
καταβῶ εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς β΄ θέσεως,
ἐπκόνταπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἦθελον συν-
τριφθῇ εἰς σωροὺς ἐπίπλων, σχοινίων, κι-
βωτίων, ἐμπροσφυμάτων, γρωμάτων, σκευ-
ῶν, ἀγγείων, βαρελίων, ἀλύσεων, ἅτινα
φύρδην μίγδην ἐσωρεύοντο καὶ ἐδυσκό-
λευον τὴν διάβασιν. Ἐνταῦθα ἠκούοντο
φωναὶ ἐπιδοκτῶν ἀποχαιρετῶντων τοὺς
οἰκείους, παρακληύσεις Ἀλβανόφωνοι καὶ
ταρχώδεις ὀξυθύμων ναυτῶν ἀνεδοκα-
τεβαζόντων τὰ ἔπιπλα, κτύποι καὶ κρό-
τοι ἀλύσεων τῆς ἀνταυρομένης ἀγκύρας.
Ὁ καπνὸς ἐξήρχετο πυκνὸς ἐκ τῆς με-

145
1014.25

γάλης καπνοδόχης, ἐπεσκοτιζε τοὺς ὀφθαλμοὺς, διέδιδε δυσωδίαν. Ἐπατάγει κινουμένη ἡ μηχανή, ἐπληττον αἱ βαλβίδες, ἐσύριζον οἱ σωλῆνες μεταφέροντες τὸν αἰμὸν, ἐσκαλεύοντο οἱ στρόφιγγες, ἐκυκλοφόρουν οἱ τροχοί, περιστρέφοντο οἱ κύλινδροι, ἀνεκόχλαζον οἱ βράζοντες κάκκαβοι, ἀνεφλέγοντο οἱ ἀνθρακες. Κατάμαυροι ὡς δαίμονες εἰς ἄδην, χωρὶς υποκαίμισον, μὲ μόνον τὸ βρακίον, γυμνόποδες, ἐξυπόλητοι, γάζοντες ἰδρώτα, ἐφαίνοντο οἱ ῥίπτοντες τὰ κάρβουνα μὲ τὰ σιδηρὰ πτυίρια, καὶ ἀναφλέγοντες τὴν κίμινον. Ἐὰν τὰ ἀτμόπλοια ὑπῆρχον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ δάντου, ὁ ποιητὴς τῆς κολάσεως βεβαίως ἀλλαχοῦ δὲν ἤθελεν ἐκλάβει τὸ σχεδίασμα τῶν περιγραφῶν ἄδου, Σατανᾶ καὶ δαιμόνων, εἰμὴ ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τῆς ἀτμοπολικῆς μηχανῆς. Ποικίλον δὲ τὸ θέσμα καὶ ἀξιοπερίεργον καθίστων οἱ ἐπιβάται τῆς τρίτης θέσεως. Φουστανελοφόροι στρατιῶται, χωρικοὶ στενοβράκκι, ρυπαροὶ ῥακένδυτοι καλόγηροι, ἐργάται, οἱ μὲν ἐξηπλωμένοι ἐπὶ λιάρας, οἱ δὲ ὄρθιοι, συνωμίλουν, ἐκάγχαζον, ἠλάλαζον, ἐκάπνιζον, ἐμάσσων, ἔπινον, ἐγέλων. Τὸ κροντήρι εἰς τὸ πλάγι, τὸ ποτῆρι εἰς τὸ χέρι, ἐλαίκι, ψωμί, καρποὶ εἰς τὴν ποδίαν, φουστανέλαι, κκαλαμᾶναι, καὶ φουστάνια γυναικῶν κυκλω καθημένων, ἢ βισταζουσῶν κλαίοντα παιδία, ἢ μωρόνοντα, ἢ γελῶντα, εὐθυμον τὴν συνοδίαν ἐνέφεινον. Τοσάυτην ποικιλίαν ἐνδυμάτων ἡθῶν καὶ ὁμιλιῶν σπανίως εὐρίσκει τις εἰς τὰ Αὐστρικά. Ἀπεναντίας εἰς τὰ Ἑλληνικά, καὶ μάλιστα τὰ τοῦ περίπλου διὰ τὰς πολλὰς προσεγγίσεις, ἀπαντᾷ πάντοτε ἐπιβάτας πολυμόρφους τὸ ἐνδυμα, τὰ ἔθνη, τὸ ἐπιτήδευμα, τὸ πνεῦμα, τὴν φυσιογνωμίαν. Κατέβην εἰς τοὺς κοιτῶνας τῆς ὠρισμένης θέσεώς μου. Τυχὼν δὲ κοίτην δι' ἐμὲ καὶ τὴν σύζυγον εὐάερον, καὶ ἀσφαλισθεὶς τὴν κατοχὴν αὐτῆς πρὸς τοῦ θαλαμηπόλου (καμερότου), ὅστις ἔτυχε καὶ εὐγενὴς τοὺς τρόπους κατὰ κελὴν μοῖραν, ἐπανῆλθον εἰς

τὸ κατάστρωμα τῆς πρύμνης. Τοῦτο καθαρὸν καὶ εὐκοσμον εἶχε τὰ χρειώδη καθίσματα, καὶ κυκλοειδὲς ἀναπαυτήριον περὶ τὸ μέσον. Ἐνιὰυθα οἱ ἐπιβάται ἄνδρες καὶ γυναῖκες κοσμιώτεροι, εὐπρεπέστεροι καὶ ὁμιλητικώτεροι τοὺς τρόπους ἀνῆκον εἰς ἀνωτέρας τάξεις κοινωνικάς.

Τὰς 6 ἀκριβῶς ἀπεπλόμεν. Αὐρὰ θαλάσσης πρῶτῃν ἐδρόσειζε τὸν δυσπόρητον κάυσωνα τοῦ Αὐγούστου. Δὲν εἶχε θρέξει καθόλου ἔως τότε ἐν Ζακύνθῳ. Νέφη τινὰ ἀνερπίνοντο εἰς τὸν ὀρίζοντα κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, οἱπραγματευταὶ τῆς σταφίδος, κατὰ κοινὴν ἔκφρασιν τῶν σταφιδοκτημόνων, οἵτινες φοβοῦνται ἐκ βροχῆς καταστροφὴν τοῦ προϊόντος εἰς τὰ ἀλώνια. Γαλήνη καὶ νηνεμία διετέλει καθ' ὅλον τὸν διάπλου. Τὸ δίτροχον ἀτμόπλοιο ἐκινεῖτο ἀκλόνητον καὶ ἄπειστον. Διέτρεχεν ἐπὶ τῇ θαλάσσει ὡς ἄμαξιν σιδηροδρόμου, ἀτάραχος διαβάνουσα ἐξωμαλυσμένης καὶ ἱσοπόρους σιδήρου γραμμᾶς ἐστρωμένης ὁδοῦ. Μόνος ἄγρὸς θαλάσσης παφλάζων ἀνεπήδα περὶ τοὺς τροχοὺς. Ἄπνυτες οἱ ἐπιβάται εὐθύμως διεπλόμεν. Ὡς δὲ ἔμποροι, οἱ πλείονες συνεζήτουν περὶ ποσότητος, ποιότητος καὶ τιμῆς σταφίδος, ὡς διόρθωσιν καὶ ἐλπίδα εὐπορίας καὶ βελτιώσεως δημοσίου καὶ ἰδιώτου. Νκυτίαις καὶ ἐμετὸς οὐδένα παρηνώχλουν, καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες, αἱ τοσοῦτον ὑποφέρουσαι ὑπὸ δυσωδίας καπνοῦ καὶ ταραχῆς κυμάτων, ἐκράτουν ἀνθοδέσμας εἰς τὰς χεῖρας, περιφέροντο συκρατούμεναι ἐκ τοῦ βραχίονος, ἐγέλων, ἔπαιζον, ἐπολυλόγουν εἰς τοὺς κύκλους των. Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο δύο Ἀγγλίδες, ἡ μὲν πρεσβυτέρα, ἡ δὲ νεωτέρα. Οἱ χρόνοι καὶ τὸ ἦθος ὡμολόγουν ἀμφοτέρως, ὅτι παρῆλθεν ἡ φαιδρότης τῆς νεότητος, χωρὶς νὰ στολίσωσι τὴν κεφαλὴν μὲ γαμήλιον στέφανον. Ἐκνηθαί, λευκοπρόσωποι, γαλανομάται ἐφαίνοντο καθυπὸ θυγατέρες τῆς χιονοβολισμένης γενέθλης των. Ὁ Ὀδῖνος, ἀρχαῖος θεὸς τῆς γηραιᾶς Ἀλβι-

ώνης θεολογίας δὲν ἤθελε προτιμήσει λευκοτέρως νὰ ἔχη εἰς τὸ χιονόκτιστον πλάτιον, τοῦ ὁποῦ τοῦ τὰ θέλητρα ψάλλονται εἰς τὸ καληδόνιον ποίημα τοῦ Ὀτσειν. Ἡ πρεσβυτέρα μονόγλωστος, τὴν πάτριον μὲν φωνὴν ὁμῖλει, ἀλλὰ περὶ σπουδαίων ἀεὶ συνδιελέγετο. Ἡ νεώτερα ἔλκει Γαλλιστὶ καὶ ἐξεφράζετο Ἑλληνιστὶ, ἀλλὰ τὸ τρυχὺ τῆς Ἀγγλικῆς προφορᾶς ἐκκοποῖσι τὸ ἡχηρὸν τῆς Γαλλικῆς καὶ τὸ εὐστροφον τῆς Ἑλληνικῆς. Ἐκράτουν ἀνὰ χεῖρας περιηγητικὴν βιβλίον Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἀγγλιστὶ, ἐφωδιασμένην μὲ χάρτας γενοικῶν καὶ σκηνογραφικῶν μεσογειῶν καὶ παρχίων τῆς Ἑλλάδος. Ἀφου ἔρριπτον διέμμεν κατὰ τὰς περιπελομένους παρχίας, ἀμέσως ἐθεώρουν τὸν χάρτην, ἀνεδίρων τὰς σελίδας, καὶ ἀνεγίνωσκον τὰ γραφόμενα ἐν τῷ περιηγητικῷ. Ἐγὼ ἔλαβον μαζή μου τὸ Γαλλιστὶ ὁδοπορικὸν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρδενχόθεν. Καίτοι αὐτὸ γεγραμμένον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐκείνης τοῦ ὄθωνος, ἀκριβολογεῖ ὅμως τῆς Πελοποννήσου τοποθεσίας καὶ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος, καὶ διαμνημονεύει τὰ ἐγγύρεια ἐπὶ Φραγκοκρατίας. Ὡς λίαν ἐπίσημον εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας μου καὶ παρρηγήσεις εἶχον καὶ τὸ *Esatta notizia del Peloponneso* volgarmente *penisola della Morea* divisa in otto provincie, descritte geograficamente ed acquistate dalla serenissima Repubblica di Venetia nell' anno 1684. Τὸ σπανιώτατον τοῦτο βιβλίον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κατακτήσεων τῆς Βενετίας καὶ γεωγραφικῆς καὶ διοικητικῆς διαρρέσεως, τυπωθὲν τῷ 1687, εὗρον εἰς τὰ παλαιοπωλεῖα τῆς Βενετίας. Περιέχει χάρτας τοπογραφικῶν καὶ χαλκογραφικῶν ὅλων τῶν Πελοποννησιακῶν φρουρίων καὶ τῶν στρατοπέδων Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ὡς ἐπολέμουν τότε. Ἐκθέτει πρὸς τοῦτοις στατιστικὴν πολυκνηρωπίας, περιουσίας εἰσοδημάτων καὶ πολιτικῆς καταστάσεως πόλεων καὶ χωρίων τοῦ Μω-

ρέως, ὡς ἐλέγετο χυδαῖστὶ ἡ Πελοπόννησος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Διὸ χρησιμεύει εἰς τὸν σπουδαῖον περιηγητὴν, ὅπως παρθέτη τὰ παρόντα μὲ τὰ παλαιότερα, καὶ διακρίνῃ τὴν πρόσθεν τῆς ἐλευθερωμένης Ἑλλάδος πρὸς τὴν ποτὲ ὑποδουλωμένην.

Ἐπλησιάζομεν τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠλείας, καὶ ἐβλέπομεν τὸ φρούριον Χλουμοῦτσι ἄλλοτε καλούμενον Τορνέζε καὶ Belveder. Ὡς ὑψόμενον ἐπὶ λόφου, ἀνεβλέπομεν πυργώματα καὶ τεῖχη τριγωνικοῦ σχήματος. Ἐρείπια καὶ ἐγχερμνίσματα τὰ πλείονα ἐφαίνοντο, καὶ μάλιστα διὰ τὸν σεισμὸν τῆς 14 Ὀκτωβρίου τοῦ παρελθόντος 1873. Αὐτὸς ἐκλόνησε ὅλα τὰ μεταξὺ Ἠλιδος καὶ Ζακύνθου παράλια, καὶ κατέστρεψεν ὁλόκληρα χωρία καὶ κωμοπόλεις εἰς τὰ πέριξ, καὶ μάλιστα τὸ Βαρθολαμεῖον Ἠλείας καὶ Γαϊτάνιον Ζακύνθου. Ἡ ζήμει τῶν ἐγκατοίκων ὑπελογίσθη εἰς πολὺς χιλιάδας δρχυμῶν. Λυπούμεθα, ὅτι ὀλίγα βοηθήματα ἐξ ἀζημιώτων μερῶν τοῦ Βασιλείου ἐστάλησαν εἰς Ζάκυνθον. Μηδαμινὰ τοιαῦτα ἐφάνησαν πρὸς τοιαῦτα χρήματα, τροφᾶς, σανίδας, κεραμίδας καὶ ἄλλα χρειώδη, τὰ ὁποῖα συνεισέρερον ἡ μικρὰ Ζάκυνθος κατὰ τοῦς μεγάλους σεισμοὺς Κεφαλληνίας, Λευκάδος, Κορίνθου, Γαλιξειδίου. Πλὴν τῆς γενναίας βοηθείας τῶν Κερκυραίων, δι' ἣν συνήργησεν ὁ ἐκεῖ Ἀρχιεπίσκοπος Χαριάτης, ὁ τοσοῦτο τὸ ὄνομα τῶν πολιτῶν Ζακυνθίων εὐφημῶν, καὶ τῆς μετρίας βοηθείας τοῦ δήμου Λαμίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, οὐδὲν παρ' ἄλλων μερῶν ἐπρόφρασε τὴν νησὶν μας ἐνῷ τοσοῦτον ἔπαθεν ἡ πόλις καὶ τὰ χωρία Γαϊτάνιον, Μπανάτον, Ἅγιος Κήρυκος καὶ τὰ λοιπά. Ὡς κοινὰ αἱ συμπτώσεις καὶ τὰ ἀτυχήματα μεταξὺ λαῶν καὶ μάλιστα ὁμογενῶν, κοινὰ καὶ ἀμοιβαίως πρέπει νὰ ἔχωσι συνδρομὰς καὶ βοηθήματα. Ἀναβλέπων δὲ τὸ Χλουμοῦτσι, ἐνεθυμήθην τὸν Πρίγγιπα τῆς Ἀχαΐας Βιλλάρδουινον. Αὐτὸς ἔκτισε τὸ φρούριον, δαπανήτας ὅλα τὰ ἐκκλησια-

στικά εισοδήματα ἐπισκόπων, καλογήρων καὶ μοναστηρίων τοῦ Πριγγιπάτου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αἰδεσιμώτατοι ἐκείνοι τὸν κατηράσθησαν εἰς ἐξολόθρευσιν δι' ἀφρισμοῦ τοῦ Πάπα, ὁ Πρίγγιψ ἐλαβεν ἀμέσως τὴν ἄφρσιν τοῦ Πάπα, καὶ οὕτω Παπικὴ κατάρα καὶ εὐλογία ἐφάνη ταυτοχρόνως νόσημα καὶ θεραπεία. Τὸ φρούριον Τορνέζε ἐπὶ τοῦ Μεσαιῶνος ἡμαζεν εἰς ἐμπορίαν. Τὰ νομίσματα αὐτοῦ Τορνέζικα καλούμενα, ἐκυκλοφόρουσαν καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Παροιμία δὲ ἐξ αὐτῶν διςώθη δημοδῆς περὶ τῶν κερδοφορούντων ἄνευ κόπου καὶ ἰδρώτος:

Τῶν παπᾶδων τὰ τορνέζα, τῆς μαμῆς καὶ μυλωνᾶ,
ταθερνύρων καὶ τῶν σαροπουλητάδων, εἶναι ξύλα καὶ
| τρωτιά.

Ἰσως τὰ τορνέζα ἔδωκαν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν εἰς τὰ λίθινα χρηματοφυλάκια, τρισινολόγους ἢ τορνεσιολόγους, ἀγγεῖον κεραμικὸν γνωστὸν καὶ περ' ἀρχαίοις. Εἰς τὸ Βουρβωνικὸν μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως εἶδον μεγαλὴν σωρείαν τοιούτων ἀγγείων ὁμοιοσχημῶν εὐρεθέντων ἐν Πουμπήϊ, καὶ ὁ ἐπιστάτης τοῦ μουσείου μοι ἔλεγε, sono servadanai, signore, ma senza pezzi (εἶναι τρισινολόγοι, Κύριε, ἀλλὰ χωρὶς παρὰν). Νῦν δὲ κατερημοῦται τὸ φρούριον καὶ καθημέραν καταπίπτει. Μετὰ χρόνους οὐδὲ ἔχνος ὁ ἀφήστη εἰς μνήμην τοῦλάχιστον, ὅτι καθ' ὅλον τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα ἐσώζοντο ἐντὸς χιλιᾶδες γυναικοπαιδιὰ. Τριακόσιοι μαχηταὶ ὑπὸ τὸν Σισίνην καὶ τὸν Ζακύνθιον καπιτὰν Γεώργιον Σολωμὸν Γερακκριώτην, υπερασπιζόμενοι αὐτά, ἀπέδωλον τὴν προτεινομένην παράδοσιν ὑπὸ Ἰβραήμου ἀποκλείσαντος διὰ ἑστῆς καὶ οὐλαστός. Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἐβδομάδας, κακουχοῦμενοι καὶ ἀποθνήσκοντες ἀπὸ πείναν καὶ δίψαν, ἤνοιξαν τὰς πύλας καὶ ἐξῆλθον μετὰ τὴν σπάθην εἰς τὴν χεῖρα. Τότε πολλοί, μόλις ἐφθασαν εἰς τὰ πλησίον πεγαδία καὶ ἔπιον νερόν, ἀμέσως ἔσκασαν. Ἄπαντες δὲ ἐξωγρήθησαν, καὶ ὁ Σολωμὸς μετ' αὐτῶν καὶ ὁ ἱερεὺς Καρυδάκης ἀλυσίδετοι ἐφέρθησαν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἀπέθανον εἰς ἀγαρεῖς καὶ φυλακὰς.

Ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τοῦ Χλουμοῦτσι, ἐπεράσαμεν τὸ ἀρωατήριον Χελωνάτου Γλαρέντσας, καὶ ἐφθάσαμεν εἰς Κυλλήνην ἢ Γλαρέντσαν. Πάραιτα μετ' ἤλθεν εἰς νοῦν ὁ Στράβων λέγων ὅτι ἦτο ἐνταῦθα τὸ ἐπίνειον τῶν Ἠλείων, καὶ ὅτι ἕως 120 σταδίου ἐκ τοῦ λιμένος ἀπείχεν ἡ πόλις Κυλλήνη. Ἐξ αὐτῆς ἀρχηγὸς ἥρως τῶν Ἑπείων ὁ Ὡτος συνεστράτευσεν εἰς Τρωάδα, καὶ ὁ Ὀμηρος λέγει ἐν τῷ κατὰ λόγῳ,

« ἦτον Κυλλήνην ἀρχὸν Ἑπείων. »

Ἀνεμέτρησα δὲ πόση θὰ ἦτον ἡ πολυανθρωπία τῆς Ἑλλάδος ἀρχαίως, ἐὰν ἐκ μόνης ταύτης τῆς μικρᾶς Πελοποννησιακῆς χώρας, κατ' ἐκείνους τοὺς παναρχαίους χρόνους, ἑκατοστάδες ἥρωες ἄνδρες συνεπλήρουν τὰς ἑκατὸν χιλιάδας μαχητῶν τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες μετὰ χίλια μιλιτοπάρχη πλοῖα διέβησαν εἰς τὴν Τρωάδα, καὶ ἐσφάζοντο πολεμοῦντες, διατί; διὰ τὸ κέρατον τοῦ Μεγαλέου. Ἀλλ' ἐκ τοῦ κεράτου διάνοια καὶ ἀνδρεία τῆς Εὐρώπης ἀντετάχθη εἰς τὴν ἐκέρβαρον Ἀσία, καὶ ἀνέλαμψε δόξα, ποίησις καὶ ἱστορία. Παράξενον τοῦτο; Ὁ Ἡρόδοτος δὲ μαρτυρᾷ εἰς τὸ προοίμιον τῆς ἱστορίας του. Τὴν σήμερον δὲ ὅποια λειψάνριά τῆς Ἑλλάδος! Θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ αἴτια. Τῆς ἀρχαίας πόλεως Κυλλήνης καὶ τῆς πλησίον κώμης, ὅπου ἦτον ὁ Ἀσκληπιός, θαυμαστὸν ἐλεφαντινὸν ξόανον τοῦ Κολώτου μαθητοῦ τοῦ Φειδίου, οὐδὲ ἔχνος φαίνεται. Παρατηρῶ τέλος εἰς τὴν περὶ ξοάνου μυθίαν τοῦ Στράβωνος, ὅτι τῇ: ἐλεφαντίνης ὕλης, δι' ἣν ἐφημιζοντο τὰ πολύτιμα ἀγάλματα Ὀλυμπίου Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς τοῦ Παρθενῶνος, οὐδὲν ἐλεφαντινὸν ἀριστοῦργημα τὴν σήμερον ἢ νέα τέχνη τῶν Κανόων θησαυρίζει. Τὸ ἀτρόπιο διὰ τὰ ἀνάβαθα νερά δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα Γλαρέντσας. Μικρὰ προκυμαία νεόκτιστος καὶ ἐπὶ τῆς ἄκρας ἔχουσα φανὸν, ἀσφαλίζει τὸν λιμένα εἰς πλοίαρχα μετρίου μεγέθους. Βεβαίως ὁ νῦν λιμὴν δὲν εἶναι τὸ ἀρχαῖον ἐπίνει-

ον τῆς Ἠλείας. Οὔτε ἡ ἀκατάλληλος θέσις, οὔτε ἡ μάρτυρία τοῦ Στράβωνος, ὅτι ἔκειτο μεταξύ Ἀράξου καὶ Χελωνάτου τοῦ δυσμικωτάτου ἀκρωτηρίου τῆς Πελοποννήσου τὸ ἐπιδοκιμᾶζουσιν. Ἰσως ἔκειτο προσβορεύτερον τῆς Γλαρέντσας.

Κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἡ πόλις Γλαρέντσα ὠκοδομήθη καὶ ὠχυρώθη. Πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου δουκάτου, ἦτο τὸ σημαντικώτατον ἐπίγειον καὶ ἐμπορεῖον τῆς Πελοποννήσου. Ἐνταῦθα ὁ ἐμπορικὸς οἶκος τῶν Ἀτσιαίουλων ἐκ Φλωρεντίας συνεκέντρονεν ἀπάσας τὰς κερδοσκοπικὰς ἐπιχειρήσεις ἐν Ῥωμανίᾳ. Συνίστατο ἡ ἐταιρία ἐκ πολλῶν κεφαλαιούχων Ἰταλῶν, ὧν ἐξεῖχεν ὁ Νικόλαος Ἀτσιαίουλης. Διεκλαδοῦτο εἰς πολλὰς πόλεις Ἑλλάδος, Ἰταλίας, Γαλλίας, Αγγλίας, Σικελίας, Εὐρίπου, Κρήτης, Ρόδου, Κύπρου, Κόρινθος, Ἄργος, Μονεμβασίᾳ, Εὐρίπος, Ἀθῆναι, Κυλλήνη, εἶχεν τὰ ἐμπορικὰ πρᾶκτορεῖά της. Αὕτη εἶχε χρηματικὰς τραπέζας, καὶ ἐδάνειζε πρίγγιπας καὶ δοῦκας Πελοποννήσου καὶ Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Πεγαλότης σύγχρονος καὶ συνέμπορος τῆς ἐταιρίας, ἐν τῇ πρακτικῇ πραγματειῶν (*pratica della Mercatura*) τοῦ Μεσαιῶνος, ἀπαριθμεῖ τὸ μέγα διαμετακομιζόμενον διὰ Γλαρέντσας ποσὸν πραγμάτων Πελοποννήσου καὶ Ἀύσσεως εἰς σιτηρὰ, καρποὺς, οἶνους, σταφίδας, μέταξον, ἔλαιον, ἐλαίαις, τυρία, μαλλία καὶ ὑφάσματα λινὰ, ἐκμβακερὰ καὶ μεταξωτά. Ἐκ Γλαρέντσας διηγεῖται ὅτι ἐξήγοντο θαμβάκερὰ δίμιτα, ἐξάμιτα, θουκασία Ἀνδραβίδας, Δεχενῶν, Πρινίτης (Πετρινίτης), Μανδρίας. Εὐφημίζει τὴν μεταξουργίαν Καλαμῶν, τὴν μεγάλην τότε φυτεῖαν μωρεῶν καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον, ἥτις δι' αὐτὴν ἐπωνομάσθη Μωρέας ὑπὸ τῶν Λατίνων κυρίων. Τὰ μεταξωτά Καλαμίτας ὑπερεῖχον τὰ ἀλλαχοῦ κατασκευαζόμενα διὰ στιλπνότητα, στερεότητα καὶ ποικιλοχρωμίαν. Καταλέγει τὰ ἰσότιμα, σταθμὰ, μέτρα, καλάμους, μόδια, λίτρας. Ὑπολογίζει τὰ ἐν χρήσει νομίσματα ὑπερπερα, τορνέσια, κροτσιατά

(σταυροφόρα), στερλίνια παρθέτων μετὰ ἰσοτιμύμενα ἐν Βενετίᾳ, Δυβρὺχίω, Στιβῶν, Ἐγρίπτου, Κορίνθου, Πατρῶν, Νεαυπλίου, Ἀθηνῶν. Καταγράφει τέλος τὰς ἐν Πάτραις, Ἀθήναις, Μονεμβασίᾳ Ἀσυσδοσίας τῶν ἐμπορικῶν οἰκῶν. Τοιαύτη ἡ τότε ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῆς Γλαρέντσας. Ἡ μὲν Νέηθ ἡ νεωτέρα τῶν δύο Ἀγγλίδων, ἐπιδεικνύουσα πολυμάθειαν καὶ πάτριον φιλοτιμίαν, ὑπεστήριξεν ὅτι δουκάτον καὶ πόλις Γλαρέντσα ἐπωνομάσθη ὑπὸ τοῦ δουκὸς Κλάρενς Ἀγγλου σταυροφόρου. Ἐγὼ δὲ καίτοι ἀντέτεινον ὡς εἰς ἀδέσποτον παράδοσιν, ἐνχρεστούμην εἰς τὴν γνώμην, στοχαζόμενος ὅτι ἐστὶν ἑλβετικὸν λαμπρότερον τὸ τροπαιὸν τοῦ Ναυαρίνου, ἐπεὶ παρκελεύσθη πρὸς τὸν ναύαρχον Κόδριγκτων ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Κλάρενς δευτεροτόκου Βασιλόπαιδος τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἀπογόνου τοῦ μεσαιωνικοῦ δουκὸς Γλαρέντσας.

Νῦν δὲ ἡ μεσαιωνικὴ πόλις Γλαρέντσα οὐδὲν μαρτύρειν οἰκοδομῆς ἢ ἐμπορίας παρέχεται εἰς τὸν περιηγητὴν. Ἐως πεντήκοντα οἰκίας εἶδον διεσπαρμένας μετὰ τὴν τερπνοτάτων περιβολίων καὶ δεινροφύτων κήπων. Τινὲς αὐτῶν ἀνώγειοι καὶ χρωματισμένοι τοὺς τοίχους εὐτρέπτουν τὴν ἀποψιν, κείμεναι ἐπὶ χλοηφόρων ὑψωμάτων καὶ λοφίσκων. Μετ' ἐξέπληξιν ἡ μεγάλη ἔκτασις σταφιδῶν καὶ ἀμπελώνων. Ὑπὲρ τὰ τρία ἑκατομμύρια σταφίδος ἤκουσα ὅτι ἐξάγονται ἐφέτος ἐντεῦθεν. Συμπεραίνω δ' ἐκ τούτου ὅτι ἡ ἐμπορικὴ ἀκμὴ καὶ καταρτισμὸς πόλεως πελείας δὲν θὰ θρασύνῃ, ἐὰν τοσοῦτο ποσὸν σταφίδος πλουτίσῃ τοῦ νῦν ὀλίγου συνοίκους Γλαρέντσας. Βλέπων δὲ τὰς ἐνταῦθα ἀκτὰς, ἐνεθυμήθην ὅτι εἰς αὐτὰς οἱ συμπολιταί μου Ζακύνθιοι καὶ Κεφαλλῆνες ἀπέβησαν τὸ πρῶτον ἐνθεουσίνωντες, ἵνα ποτίσωσι μετὰ τὸ αἶμά των τὴν δάφνην, ἥτις ἐβλάστησεν εἰς τοῦ Ἀλά, εἰς Ζωητάδα, εἰς Φονάρι, εἰς Λάντσοι, εἰς Τριπολιτσάν, εἰς Ναύπλιον ὑπὲρ Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Εἰς τὸν αἰγιαλὸν τοῦτον ἔ-

λεγον πρὸς τινὰ συνταξιδιώτην μου τὸν καθηγητὴν Ἀθανάσιον Παπαγεωργίου, φθάσας μὲ τὸ πλοῖον τοῦ ὁ Κεφαλλῶν Ἀναττάσιος Φωκᾶς Θεοδωράτος, κατεβίβασε τὴν Τουρκικὴν σημαίαν, καὶ ὕψωσε πρῶτος τὴν Ἑλληνικὴν κανονοβολήσας. Αὐτὸς ἔφερε τὸν κόμητα Ἀνδρέαν Μεταξῆν καὶ τοὺς ἄλλους συμπολίτας, οἵτινες ἐνωθέντες μετὰ τοῦ Βαπτιστιῦ Πέτα καὶ τῶν ἄλλων Ζακυνθίων κατήρτισαν τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν στρατόπεδον τακτικόν. Καθ' ἑσπέρας ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἐξέπιπτον μίαν κανονίαν, προσκύνοντο οἱ παρκαλουθῶντες ἱερεῖς, ἐκτύπων στρατιωτικὰ τύμπανα, ἐτίθεντο φύλακες καὶ ἐφώναζον τὰς τακτικάς ὥρας, Ἀλέργια. Ἐγυῖσθμεν, σταθμεύοντες ἐπ' ὀλίγον, βοδάμιναν νοσιμώτατα καὶ χειμωνικά γλυκύτατα, καὶ ἐλάβομεν λεμόνια μεγάλα, τὰ ὅποια λεμβοῦχοι οὐχὶ ἐλάσφημοι ὥς οἱ Ζακύνθιοι ἐκόμισαν εἰς τὸ ἀτμόπλοιον, ἵνα πωλήσωσι πρὸς τοὺς ἐπιβάτας.

Ἀνεπλέομεν ἀπὸ Γλαρέντσας βορείως κατὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἀραξὸν ἢ Πάπα. Διεπεράσαμεν τὴν ἀπαντωμένην ἀπέναντι τῶν ἀκτῶν ἐρημόνησον, ἣν ὁ Στράβων σημειοῖ ἄνευ ὀνόματος, ὁ δὲ Ἀρδεχόβεν Ἅγιον Ἰωάννην. Ἐβλεπον τὸν κολπίσκον Κουνουπέλι, τὰς μακρόθεν ὑψηλάς κορυφὰς τοῦ Ὠλένου ἢ Ζήρια. Μοὶ ἀνεφάνετο ἡ λίμνη Δύμη πρὸς τῷ Ἀράξῳ, καὶ ὤπισθεν ἡ λιμνοθάλασσα τοῦ Πάπα. Ἐκεῖθεν ἐφέροντο εἰς Ζάκυνθον αἱ τσιπουῦραι τοῦ Πάπα 15 καὶ 20 λιτρῶν ἐκάστη. Οἱ φηγάδες τῶν Ζακυνθίων ἐθεραπεύοντο περονίζοντες χονδρὰ τεμάχια ὀψιροκρέκτος, καὶ ἐχόρταινον τηγανίζοντες μὲ θούττηρον τὰ μεγάλῃ αὐγοτάραχῃ των. Ὁ κοιλιόδουλος Πέτρος Συγοῦρος Ἰταλογαλλοδιδάσκαλος ὁ μακαρίτης, εὐρραίνετο διηγούμενος, ὅτι τοῖβει εἰς τὴν κορατομανέστραν πάντοτε ἀντὶ τηροῦ αὐγοτάραχῃ τοῦ Πάπα καὶ τῆς Λογαροῦς. Ὡ λειχουδίχ!!! Διευθυνόμενοι προτθορεϊότερον κατὰ τὴν Σκύλλαν (κυνὸς) ἀκρωτήριον, ἐβλέπομεν τὰς Ἐχινάδας, καὶ παρεπλέομεν τὴν Ὀ-

ξεῖαν. Τὸ πέλαιος αὐτῶν ἀπὸ Κεφαλληνίας μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ Ναυπακίου κόλπου ἐδοξάσθη πρὸ τριῶν αἰώνων μὲ τὴν ναυμαχίαν τῆς Νευπάκτου. Τῷ 1574 Ὀκτωβρίου 6 κατεστράφη τὸ χιλιάρμενον τοῦ Τούρκου Μεγάλου Κυρίου (gran Signor) ἀπὸ 250 κότεργα, γαλέας καὶ φούστας. Βενετοὶ, Ἰσπανοὶ, Σικελιώται, Παπαλῖνοι, Μαλτέζοι, ἔχοντες γενικὸν στόλαρχον τὸν Δὸν Ἰωάννην Αὐστριακὸν βασιλόπαιδα, ἡγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς χριστιανωσύνης κατὰ τῆς θαρραρότητος. Μεταξὺ τῶν πολεμιστῶν, διερίθη ἡ ἀνδρία Κρητῶν, Κεφαλλήνων, Ζακυνθίων, Κερκυραίων. Ἐκ τῆς γαλέρας τῆς Κεφαλληνίας ὁ Ἰωάννης Τσιμάρης, ἰδὼν τὸν Μιχαντωνῖον πατέρα του φονευθέντα, μὲ πελέκει, μαχαίρας καὶ ξίφη ἀνὰ χεῖρας ἐπέπεσε μὲ τοὺς γενναίους Κεφαλλῆνας εἰς τὴν μεγάλην ἐλθρικὴν καταβέβαν, ἐσφαζαν τοὺς Τούρκους, καὶ ἔφεραν τὴν κυριευθεῖσαν νῆα εἰς Κέρκυραν. Εἰς τὴν ναυμαχίαν ἠρίστευσεν καὶ ὁ Ἰσπανὸς ποιητὴς Σερβάντες, ὁ κινῶν τὰ γέλοια καὶ αὐτῶν τῶν μελαγχολικωτάτων μὲ τὰς σκιωμαχίας τοῦ δὸν Κιτώτου. Οὕτως ἐσώθη ἡ Εὐρώπη ἐκ τῶν εἰσβολῶν τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, οἵτινες ἐφθασαν μέχρι Μασσαλίας λεηλατοῦντες, ζωγροῦντες καὶ κατερημόνοντες πόλεις καὶ χώρας Ἑλλάδος, Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Θεωρῶν τὸ πέλαιος ἐκεῖνο καὶ ἀναμιμνησκόμενος τὰ ὅσα περὶ ναυμαχίας εἶδον ἐπισκεπτόμενος τὴν Βενετίαν, μοὶ ἐφάνετο νὰ ἔχω εἰς ὀφθαλμοὺς τὴν ἐν τῷ δουικῷ παλατίῳ εἰκόνα τῆς ναυμαχίας, ἥτις ζωγραφίζει τὴν μεγάλην Τουρκικὴν ναυαρχίδα διαφλεγομένην, πλοῖα καίόμενα καὶ ἀναπετώμενα εἰς τὸν ἀέρα, θάλασσαν κοκκίνην ἐξ αἱμάτων, γεμάτην φονευθέντων, ζωγρουμένων, πνιγμένων, πανία νυαγίων, θραυμάτων, καταρτίων κυματιζομένων κατὰ τὸ πέλαιος τῶν νήσων. Ὅποιος θρίαμβος τῆς χριστιανότητος κατὰ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ! Ἑλλήν ζωγράφος, ὁ Ἀλιένζης, ἐζωγράφησεν τὴν εἰκόνα τῆς ἀγίας Ἰουστίνης κατὰ

διαταγὴν τῆς Βενετικῆς Γερουσίας, ὡς ἄγων Χριστιανικὸς στέφεται ὑπὸ τῆς Παρθενομάρτυρος ἐν Ἑλληνικοῖς πελάγεσι, καὶ προαγγέλλει τὴν ἔνδοξον ἀνδρίαν τῶν νέων θαλασσινῶν Ἡρώων Ἰδρας, Σπετσῶν, Ψαρῶν εἰς τὰ αὐτὰ κύματα Πατρῶν, Ναυπάκτου, Ἐχινάδων, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου.

Εἰς ἅγιον Σώστην προσήγγισε τὸ ἀτμόπλοιον. Πλοιάρια Μεσιλογγίτικα ἐπεβίβασαν ἐπιπλα καὶ ἐπιβάτας καὶ ὀψάρια. Ἠπάσθησαν τὸν ἐπιβιβασθέντα Βάλβην φίλον μου, ταλυνάρχην πρῶν Ζακύνθου, νῦν δὲ ἐν Κεφαλληνίᾳ, καὶ εἶτα, Κύριος οἶδε, ποῦ θὰ μετατεθῇ! Ἀνεψιὸς τοῦ μακαρίτου Ζηνοβίου Βάλβη (ἱερέως πρῶν) ὑπουργοῦ καὶ πρωταγωνιστοῦ τοῦ δρχματος τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπικρατοῦσεως, καὶ ὡς Μεσιλογγίτης εἰδήμων ἐγχωρίων πρηνῶν, ἀγωνισμάτων καὶ θέσεων, μοὶ ἐδείκνυε τοποθεσίας χωμάτων, ὄχυρωμάτων, μηχανῶν, δεινοπαθημάτων. Ἀπέναντί μου εἶχον τὴν μεγάλην παλαιστραν ἐλευθερίας καὶ σκληρίας. Ἐξ ἁγίου Σώστου, ὅπου ἰχθυοτροφεῖον διὰ μεγάλης μπάφης διδούσας τὰ μέγιστα αὐγοτάραχα, ἐπεκτείνεται ἡ μεγάλη λιμνοθάλασσα τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἥτις ἀποτερματίζεται κατὰ τὰ Σταμνά. Δεξιόθεν πρόκειται τὸ ἀκρωτήριο Σκύλλας (Κυνός). Ἀριστερόθεν τὸ Κρουνέρι, ὅπου ἀπεβιβάσθη ὁ Ἀραβογαλλικὸς στρατὸς τοῦ Ἰβραήμου. Μικρόθεν ὑψοῦνται αἱ κορυφαὶ Ἀρακίνθου καὶ Καλλιδόνοιο, κυνήγια ἀγριοχοίρων τοῦ ἥρωος Μελεάγρου, καὶ γενέθλιαι μηχανῶν τῆς Τρωάδος, Τυδεῶς καὶ Διομήδους. Ὁ Στράβων ἔως 20 πόλεις σημειοῖ Αἰτωλίας συγκροτούσας τὴν Αἰτωλικὴν συμμαχίαν μετὰ τὴν ὁποίαν καταπίπτουσιν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν δόρυ, ἐξεψύχει καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐλευθερία. Τὸ Μεσιλογγιον τοποθετεῖται κατὰ Κρούσιον ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλλάνου, κατοικεῖται ὑπὸ 4000 ψυχῶν, καὶ στολιζέται μετὰ τὸ ἐπιφανὲς νοσοκομεῖον τοῦ Χατζηκώστα καὶ τὰ διαφροστεφῆ Ἡρώων. Ἀνάβλιν νερὰ, πάσσαλοι σημειοῦντες διὰ πλοῦν εἰς ὁμιλοκίνητα μονόζυλα, τε-

νάγη αὐλακώδη, ἰχθυοτροφεῖα διεσπαγμένα, νησίδρια διεσπαρμένα καὶ γέμοντα σωρεῖς τσιπουρῶν, κεφίλων, χελίων, σπάρων ὕψαλοι ἐπικυματιζόμεναι, ἀκταὶ ἀμπελοσκέπαστοι, λόφοι ἐλαιοφύτευτοι, οἰκίαι λευκάζουσαι, ἀμαξίται ὁδοὶ, ἡ μὲν ἀπὸ Τουρλίδας ἄγουσα εἰς Μεσιλογγι, ἡ δὲ ἐξ αὐτοῦ εἰς Αἰτωλικὸν, ποικίλλουσι καὶ καλλύνουσι τὸ θέαμα εἰς τὸν ἐπόπτην. Ἐνταῦθα ἐπάλασεν ἐλευθερία κατὰ τυραννίας, ἐδόξεσε τόπον καὶ ἔθνος. Καὶ διὸ ἦδη

Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
Τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερὰ
Καὶ ὅαν πρῶτ' ἀνδρειωμένη
Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθερία.

Πᾶσιν ἐδῶ πέτραι ὠχρῶσεν ἡ ἐλευθερία, πᾶσιν σπιθμὴν χώματος ἐζύμωσε μετὰ αἶμα πολέμιων, ἕκαστον αὐλακὰ θαλάσσης κατέχωσε μετὰ κόκκαλα καὶ πτώματα πεζοναυμάχων. Ἰδοὺ τὸ νῦν ἐξαφνιζόμενον ὑπὸ βρυμάτων Βασιλάδι, ἡ ἰσχυρὰ προφυλακὴ Μεσιλογγίου καὶ ἀπόκρουσις πολυαριθμῶν ἐχθρῶν. Εἰς αὐτὸ μετὰ λαντσόνια βροθέντα ἀπὸ τὰς ἀλυκῆς ἐπληθίσαν οἱ ἀνησυχῆστοι Ἀραβογάλλοι, καὶ κανονοβολοῦντες, σφάζοντες καὶ φονεύοντες, ἤλυσαν ἐξ ἐφόδου. Τότε καὶ ὁ Ζακύνθιος Ῥουμελιώτης ἵνα μὴ πέσῃ εἰς ἐχθρικὰ χεῖρας, μετὰ τοὺς συμπολεμιστὰς ἀνεπέτα εἰς τὰς φλόγας τῆς πυρίτιδος, ἀνάψας μετὰ τὴν ἰδίαν του χεῖρα. Ἰδοὺ ἡ Μακμαροῦ ἡ ἀπαθανατίσασα τὸ ὄνομα Σαχτοῦρη. Ἰδοὺ ἡ Κλεισόβα ἐκ τῆς ὁποίας μετὰ φουχτιὰ ἀνδρείων ἐβίβτασαν ἐπιβᾶσιν 8,000 ἐχθρῶν, ἔτραξαν τρισχιλίους Ἀραβας, ἐπληγῶσαν τὸν Κινυταχὴν, καὶ ἐπιθανάτιον ἐκ πληγῆς ἔστειλαν τὸν Χουσεῖν πασᾶν εἰς Πάτρας, ὅπως εὖρη τάφον. Νῆα ἐκεῖ πέρα τὸ Αἰτωλικὸν, ὅπου κατὰ τὴν ἐφόρμησιν τοῦ Σκοδρά-Πασα ὁ τότε ἐπαρχος Κωνσταντῖνος Μετιξᾶς Κεφαλλήν, μετὰ 9 κανόνια ἐβάστασε διὰ 70 ἡμέρας 6000 πολέμιους μετὰ πληθυσμῶσι τὸ περίφραγμα Μεσιλογγίου ἐφρονεῖτοσαν ἐξ αὐτῶν ὑπὲρ τοὺς χιλίους καὶ

διελύθη ἡ πολιορκία. Ἰδοὺ τὰ ἐνδοξα τει-
χη, τὰ ὁποῖα τὰ Χριστοῦγεννα τὴν νύ-
κτα ἐκείνην,

‘που τὴν τρέμει ὁ λογισμὸς
κί ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
παρὰ θάνατος πικρὸς

οἱ Τούρκοι ἀναβαίνοντες ἀπωθοῦντο,
ἐκτραπύοντο ἀπὸ τὰς κλίμακας, ἔφευγον
πληγωμένοι εἰς τὰ ὄρδια, ἐγκατέλειπον
δώδεκα σημαίας, ἐγέμιζον τοὺς χάνδα-
κας μὲ πτώματα καὶ σωροὺς ζωντανό-
θιπτομένων, οἵτινες δευλιασμένοι ἐδέρ-
νοντο μὲ τὴν μαστίχα τοῦ Κιουταχῆ
καὶ Ἰβραήμου, ἵνα ἐπανερχῶνται εἰς τὰς
ἐφόδους. Ἐδῶ πλησίον Ἰσταντο τὰ κα-
νονοστάσια Γουλιέλμου Τέλλ, Φραγκλίνου,
Κοραῆ, Ἰγνατίου, Μονταλμπέρτ, Μπό-
τσαρη, ὅπου

χέρια ἀπελπισμένα

Ἐθερίζανε ζωαῖς,

Χάμου πέφτανε κομμένα

Χέρια, πόδια, κεφαλαῖς.

Καὶ παλάσκαις καὶ σπαθία

Μ’ ὁλοσκόρπιστα μυαλά,

Καὶ μ’ ὁλόσχιττα κρηνία

Σωθικὰ λαχταριστά.

Ἰδοὺ ὀπισθεν τοῦ περιφράγματος ἡ τρι-
γωνικὴ ντάπια, ὅπου τὰς 10 Ἀπριλίου
1826 ἐξῆλθον χιλιάδες γυναικόπαιδα γυ-
μνά, λιμασμένα, ἀσθενῆ, ξεσπαρκωμένα
ἀπὸ πείναν, πληγὰς καὶ αἵματα, ἀφοῦ
ἔραγον ἵππους, γαδάρους, σκύλους, ξηρο-
δέρματα, τσαρούχια καὶ φύκη τῆς λίμνης.
Ἐντεῦθεν ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐνδυμένοι ἀν-
δρικά καὶ ἐζωσμένοι σπάθην, μὲ τὰ πι-
τσόλια εἰς τὰς χεῖρας ἐπέρασαν τὴν γέφυραν
ἀποφασισμένοι νὰ ἀποθάνωσι καὶ καὼσιν
εἰς τὸ πῦρ, πρὶν νὰ πέσωσιν εἰς χεῖρας
Τούρκων. Ἐρεγγεν ἡ σελήνη, ἔβλεπον τοὺς
ἐχθροὺς, διέρρηξεν τὸ λογχοφόρον τεί-
χος τῶν Ἀραβογάλλων, εἰσπηδήσαν εἰς
τὰ κανονοστάσια, κατέσφαζαν τοὺς πυ-
ροβολιστάς, ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸν ἄ-
τακτον στρατὸν, ἤνοιζαν δρόμον, ἤγα-
πτον τὰ τουφεκία, ἔλαμπεν ὅλη ἡ πε-
διάς, καὶ ἐφθασαν ὥσιν εἰς τὰ ἀμπέλια
τοῦ Ράζοκότσικα. Ἀλλ’ οἱ τελευταῖοι ὁ-

πισθοπορήσαντες, κατασφάζοντες καὶ κα-
τασφαζόμενοι, τουφεκίζοντες καὶ του-
φεκίζόμενοι ἀπὸ τοὺς ἐννοήσαντας τὴν
ἐξόδον ἐχθροὺς, οἵτινες εἰσώρμησαν εἰς
τὴν κενωθεῖσαν πόλιν, εὐρίσκουσι τά-
φον εἰς ὁδοὺς, εἰς οἰκίας, εἰς τρύπας.
Ἀναποδογυρίζονται τέλος εἰς τὰς φλόγας
τῆς πυριταποθήκης, τὴν ὁποίαν ἀνάπτει
Χρῖστος ὁ Καψάλης, καὶ ἔχουσι τώρα μνη-
μα τὸ ἴδιον φρούριον τῆς ἀνδρείας τῶν.
Οὕτω.

‘ς τὸν τάφο του κλεισμένα
Τὸ Μεσολόγγι σκίεθρο, γυμνὸ, ξεσπαρκωμένο,
Δὲν παραδίνει τ’ ἄρματα, δὲ γέρνει τὸ κεφάλι.
Κρατεῖ γὰρ νεκροβάφτην τοῦ τοῦ Χρῖστο τοῦ Καψάλη,
Τὸ ῥάσο τοῦ Δεσπότη τοῦ φορεῖ γιὰ σάβανό του,
Καὶ φλογερὸ μετέωρο, πετᾷ ‘ς τὸν οὐρανὸν του,
Καὶ θάφεται ὁλοζώντανον. ‘Σ τὸ διάβα τοῦ τρομάζον
Τ’ ἀξέρια ὅς τὸ κύτταξεν καὶ ταπεινὰ μεριάζουν.

Χαῖρε ὦ ἥρωικὸν Μεσολόγγι, θαῦμα
αὐταπαρνήσεως, ἅγιε τάφε ἀνδρείας. Ἀ-
πὸ τὸν τάφον σου, ὡς ὁ λυτρωτὴς τοῦ
κόσμου, ἀνέστη ἡ ἐλευθερία κρατοῦσα τὴν
νικηφόρον σημαίαν τοῦ Σταυροῦ, στεφα-
νωμένη τὸ λαμπρὸν διάδημα τῆς Βασι-
λείας. Εἰς τὴν σάχτην σου, εἰς τὰ συν-
τρίμματά σου, εἰς αὐτὰ τὰ κόκκαλα, τὰ
ὁποῖα περικλείουν τὰ Ἡρώα, ὁ τάφος τοῦ
Μπότσαρη, καὶ τὸ μνημεῖον τῆς καρ-
δίας τοῦ Μπαῦρων, ὅστις ἔτρεξεν εἰς τὰ
τείχη σου διὰ νὰ δευχθῇ ἀνδρείος, ἐ-
κτίσθη Ἑλληνικὴ Βασιλεῖα, καὶ βλαστά-
νουσι δάφναι, ἵνα μοσχοβολήσωσιν ἄλ-
λας νίκας ἐλευθερίας τῶν σκλαβωμένων
Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς.

(Ἀκολουθεῖ.)

ΗΘΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ.

Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ.

Θὰ ἀνεδεικνυμέθα βεβαίως λίαν σχο-
λαστικοί, ἀν ἡρχόμεθα διὰ τῶν τετριμμέ-
νων ἰδεῶν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται οὕτε
ἐξ ὁλοκλήρου ἀγαθὸς οὕτε ἐξ ὁλοκλήρου
πονηρὸς, καὶ ὅτι φέρει μεθ’ ἑαυτοῦ δυ-